

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

P O L İ S   A K A D E M İ Y A S I

**“CİNAYƏTLƏRİN AÇILMASININ VƏ ARAŞDIRILMASININ
KRİMİNALİSTİK TƏMİNATI” FƏNNİ ÜZRƏ KURSANTLAR
ÜÇÜN**

M Ü H A Z İ R Ə

**MÖVZU: 7 KORRUPSIYA XARAKTERLİ CİNAYƏTLƏRİN
ARAŞDIRILMASININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

TƏRTİB ETDİ: “Kriminalistika” kafedrasının
rəisi, polis polkovniki

Allahverdi Mahmudov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.
Protokol № 3. “ 12 noyabr ” 2010-cu il

B A K I 2 0 1 0

MÖVZU: 7 Korrupsiya xarakterli cinayətlərin araşdırılmasının xüsusiyyətləri

P L A N :

GİRİŞ:

- 1. Korrupsiya cinayətlərinin araşdırılmasının kriminalistik aspektləri**
- 2.**

NƏTİCƏ:

ƏDƏBİYYAT

- 1.Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2004.
- 2.Korrupsiyaya qarşı mübarizə örnəkləri, OBSE.2006.
- 3.Korrupsiyaya qarşı mübarizə: Nəzəri və təcrübi aspektlər. Elmi-praktiki konfrans №6. Polis Akademiyası-2009. Korrupüə i borba s ney.
- 4.Российская криминологическая ассоциация. М.2000.
- 5.Головокова К.В. Взятничество и коррупция в деятельности преступных структур. М.2003.

G İ R İ Ş

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının dəstəyi və təkidli tələbi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdaraq ölkəmizi ağır siyasi, iqtisadi və sosial böhrandan çıxarmaqla yanaşı korrupsiya ilə mübarizəni də ön plana çəkdi. Bütün bunların bariz nümunəsi 9 avqust 1994-cü il tarixli «Cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi tədbirləri» və 8 iyun 2000-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikasında korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi haqqında» Fərmanlar olmuşdur.

Korrupsiyaya qarşı mübarizə strategiyasının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, dünya birliyi və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmiş konvensiyaların əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasının «Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında», «Korrupsiya ilə əlaqədar mülki məsuliyyət haqqında» və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının «Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı Konvensiya»larına, həmçinin «Korrupsiyaya qarşı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Konvensiyası»na qoşulmuşdur.

Qeyd olunan strateji kursa uyğun olaraq 2004-cü ildə qəbul edilmiş «Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmaların qarşısının alınmasına, aşkar edilməsinə və nəticələrinin aradan qaldırılmasına, dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının, vəzifəli şəxslərin fəaliyyətində şəffaflığın təmin edilməsinə yönəlmişdir.

Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planının (2007-2011-ci illər) müvəffəqiyyətlə icrası möhtərəm prezident, cənab İlham Əliyevin korrupsiyaya qarşı mübarizədə nə qədər qətiyyətli mövqe tutduğunu göstərir. Təkcə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi sahəsində tədbirləri, xüsusilə də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının və Avropa Şurasının korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində konvensiyalarının milli qanunvericiliyə implementasiyası sahəsində görülən tədbirləri qeyd etmək kifayətdir.

Təsəvvür edin ki, yuxarıda sadalanan tədbirlər təkcə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi sahəsindədir ki, hələ onun da tam siyahısını vermədim. Bundan başqa dövlət və özünüidarə orqanlarının fəaliyyəti nəticəsində, korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə ixtisaslaşmış qurumlar, hüquq mühafizə orqanları və məhkəmələrin fəaliyyəti, sahibkarlığın inkişafı və özəlləşdirmənin təkmilləşdirilməsi, maarifləndirmə və əməkdaşlıq sahələrində xeyli sayda tədbirlər görülmüşdür.

Sual 1. Korrupsiya cinayətlərinin araşdırılmasının kriminalistik aspektləri

Korrupsiya xarakterli cinayətlərin araşdırılması özünə məxsus xüsusiyyətlərə malik olmaqla, onların açılması və istintaqı ilə bağlı çoxsaylı problemlər mövcuddur.

Korrupsiya cinayətlərinin açılması və istintaqının elmi-nəzəri, təşkilati-metodiki, taktiki-prosessual əsaslarının yaradılması məqsədilə bir sıra məsələlər elmi-nəzəri cəhətdən sistemli və kompleks şəkildə tədqiq edilməlidir. O cümlədən:

- korrupsiya və korrupsiya xarakterli cinayətlərin kriminalistik təsnifatı;
- korrupsiya cinayətlərinin kriminalistik xarakteristikası, onun mahiyyəti, strukturu və əsas elementləri;

- korrupsiya cinayətlərinin istintaqı zamanı sübut edilməli olan halların dairəsi;

- korrupsiya cinayətlərinin istintaqının ilkin mərhələsində tipik istintaq şəraitləri və onlara müvafiq keçirilən hərəkətləri və ƏAT-i, şəraitləri, istintaq fərziyyələri və planlaşdırma daxil olmaqla müstətiqin fəaliyyət proqramı;

- korrupsiya cinayətlərinin təhqiqatı və istintaqında istifadə edilməsi mümkün olan kriminalistik metodlar, üsullar və vasitələr kompleksi;

- korrupsiya cinayətlərinə dair işlər üzrə ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin təşkili və aparılmasının elmi-nəzəri, təşkilati-metodiki, prosessual-taktiki xüsusiyyətləri;

- korrupsiya cinayətlərinə dair işlər üzrə xüsusi biliklərdən istifadənin, o cümlədən məhkəmə ekspertizalarının və audit yoxlamalarının keçirilməsinin taktiki xüsusiyyətləri;

- korrupsiya cinayətlərinə dair işlər üzrə məhkəmə istintaqının ümumi xarakteristikası, strukturu, əsas mərhələləri, taktiki və prosessual xüsusiyyətləri;

- korrupsiya cinayətlərinə dair işlər üzrə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi xüsusiyyətləri və bu növ cinayətlərlə mübarizədə kriminalistik və əməliyyat proqnozlaşdırılmasının rolu və əhəmiyyəti.

Korrupsiya cinayətləri üzrə araşdırmanın uğurla həyata keçirilməsini şərtlərindən biri də cinayətin obyektiv xarakteristikasıdır. Hüquq ədəbiyyatında üç əsas növ xarakteristika fərqləndirilir: cinayət-hüquqi, kriminoloji və kriminalistik. Onlar arasında fərqlər tədqiqatın məqsədi, habelə onların məzmunu ilə bağlıdır. Cinayət-hüquqi xarakteristikanın məqsədi cinayətin tövsifi məsələlərinin öyrənilməsi, kriminoloji xarakteristikanın – cinayətin törədilməsinin səbəb və şəraitinin tədqiqidirsə, kriminalistik xarakteristika – bu kriminal əməlin istintaqı ilə bağlı halları nəzərdən keçirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir korrupsiya – ayrıca cinayət tərkibi kimi

CM-nin konkret norması ilə tövsif edilə bilən elementar cinayət-hüquqi fenomen deyildir. Korrupsiyanı məntiqi baxımdan tərkibinə bircinsli ictimai-təhlükəli əməllərin kompleksi daxil olan kriminoloji, sosial-iqtisadi xarakterli çoxstrukturlu və çoxsəviyyəli məzmunu malik olan hadisə kimi nəzərdən keçirmək olar.

Korrupsiya cinayətlərinin kriminalistik xarakteristikası bu növ kriminal əməllərin kriminalistik əhəmiyyət kəsb edən əlamətləri haqqında məlumatlar (informasiya) sistemidir və bu sistem qeyd olunan əlamətlər arasında qanunauyğun əlaqələri əks etdirir, istintaqın konkret vəzifələrinin həlli üçün istintaq fərziyyələrinin qurulması və yoxlanılmasına xidmət edir.

Korrupsiya cinayətlərinin kriminalistik xarakteristikası - bu kateqoriyalı cinayətlər haqqında istənilən məlumatlar sistemi deyil, törədilmiş əməlin tövsifi üçün əhəmiyyət kəsb edən, cinayət-prosessual qərarların seçimini müəyyən edən əlamətlərin, habelə, təhqiqat, istintaq prosesində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin və istintaq hərəkətlərinin səmərəli sisteminin seçilməsi üçün əhəmiyyət kəsb edən kriminalistik cəhətdən dəyərli informasiya bazasıdır. Korrupsiya cinayətləri üçün xarakterik olan əlamətlər kimi kriminalistik xarakteristikaya aşağıdakı elementləri daxil etməyi təklif edirik:

- cinayətkar qəsdin predmeti haqqında məlumatlar;
- cinayətin törədildiyi mühit haqqında məlumatlar;
- cinayətkarın şəxsiyyəti haqqında məlumatlar (o cümlədən: cins, yaş, təhsil, iştirak etdiyi cinayətkar qrupun tipik tərkibi, qrupda mövcud qarşılıqlı əlaqə sxemi və s.);
- korrupsiya əməllərinin törədilməsi zamanı cinayətkar davranışın tipik motivasiyası və məqsədi;
- cinayətə hazırlıq və onun törədilməsi üzrə tipik üsullar, cinayət izlərinin və vasitələrinin gizlədilməsi üsulları;
- cinayətin törədilməsinin tipik halları haqqında məlumatlar: şərait, vaxt, yer və s.;
- cinayətin törədilməsi izləri;
- cinayətin istintaqının başlanğıc mərhələsində ilkin informasiyanın ümumi xarakteristikası.

Bu elementlərdən hər biri nəzərdən keçirilən cinayət növü üçün xarakterik olan müəyyən xüsusiyyətlərə, fərdi cəhətlərə malikdirlər. Bu elementlərin və onların xüsusiyyətlərinin tədqiqi korrupsiya cinayətlərinin kriminalistik modelini yaratmağa imkan verir.

Korrupsiya cinayətlərinə xas olan əsas kriminalistik xüsusiyyətlərə:

- korrupsiya ilə bağlı cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normaların dispoziyasının cinayət-hüquqi konstruksiyası (quruluşu);
- cinayətin subyektlərinin hüquqi statusu, vəzifələri, fəaliyyətlərinin forma və növlərinin qanunvericiliklə tənzimlənməsi;
- cinayətkar qəsd predmetinin spesifikliyi;

- korrupsiya ilə bağlı hərəkətlərin (hərəkətsizliyin) rəngarəngliyi və həddən artıq müxtəlifliyi;

- yüksək latentliyi və s. aid etmək olar

Korrupsiya xarakterli cinayətlərin araşdırılmasında mürekkəblik yaradan hallar:

- subyektlərin yüksək ictimai mövqeyi;

- ən hiyləgər-intellektual üsul və vasitələrlə məqsədə çatma;

- cəmiyyətə vurulan maddi və mənəvi ziyanın böyüklüyü;

- müstəsna latentlik;

- razılaştırılmış xarakter daşırma;

- bu qrup cinayətkarlara bir sıra vəzifəli şəxslərin və məmurların «başa düşülən» yanaşma tərzləri.

Araşdırmanın müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün istintaqın təşkil məsələsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İstintaqın təşkilinin xüsusiyyətləri.

-İstintaq-əməliyyat qrupunun yaradılması (qrupa korrupsiya xarakterli cinayətlərin araşdırılmasında təcrübəli əməkdaşların daxil edilməsi);

-İstintaqın ilkin mərhələsində qarşıda duran əsas vəzifələrin və istiqamətlərin müəyyən edilməsi;

-İstintaq-əməliyyat qrupuna daxil edilmiş hər bir əməkdaş qarşısında konkret vəzifələrin müəyyən edilməsi;

-İstintaqın maddi təminatı ilə bağlı məsələnin həll edilməsi.

Araşdırmanın aparılmasının vacib şərtlərindən biri də ilkin mərhələdə istintaq şəraitinin düzgün müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsidir.

Korrupsiyaya xarakterli cinayətlərin araşdırılmasında müəyyən edilməli hallar

- Cinayət törədilməsi yeri, vaxtı, şəraiti və növü;
- Cinayət törədilməsi üsulu (daha çox törədilmiş cinayət növündən asılıdır) ;
- Cinayət qəsdinin predmeti ;
- Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın və maddi aktivlərin müəyyən edilməsi ;
- Korrupsiya əməllərinin törədilməsi zamanı cinayətkar davranışın motivasiyası və məqsədi;
- cinayətdə iştirak edən şəxslərin dairəsi və törədilmiş cinayətdə hər birinin rolu;
- Cinayətin maddi izləri;
- Məsuliyyəti ağırlaşdıran və yüngülləşdirən hallar;
- Cinayətin törədilməsinin səbəb və şəraitinin müəyyən edilməsi.

Sual 2. Korrupsiya cinayətlərinə dair işlər üzrə tipik istintaq şəraitləri, fərziyyələri və istintaqın planlaşdırılması məsələləri

Cinayət işinin başlanması xüsusiyyətləri.

Prosessual qanunvericiliyə uyğun olaraq cinayət işinin başlanması üçün səbəblər cinayət haqqında ərizə, könüllü gələrək təqsirini boynuna alma, digər mənbələrdən əldə edilən törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında məlumatlar çıxış edir. Qeyd etmək lazımdır ki, korrupsiya cinayətləri barədə məlumatlara baxılması qaydaları Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 25-ci fəslinin normaları ilə nizama salınır. Qeyd edilən fəsil «Cinayət işinin başlanması» adlanır. Həmin fəsildə cinayət işinin başlanması üçün fiziki, hüquqi (vəzifəli şəxslərin) şəxslərin və kütləvi informasiya vasitələrinin iki növ məlumatlarından bəhs edilir:

- törədilmiş korrupsiya cinayətləri barədə məlumatlar;
- hazırlanan korrupsiya cinayətləri barədə məlumatlar.

Törədilmiş və hazırlanan korrupsiya cinayətləri barədə fiziki, hüquqi (vəzifəli şəxslərin) şəxslərin, kütləvi informasiya vasitələrinin məlumatlarına Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 204, 205, 206, 207-ci maddələrinin tələblərinə riayət edilməklə baxılmalıdır.

Fiziki şəxslərin məlumatlarına baxılarkən, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 204-cü maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq məlumatı verən şəxsin şəxsiyyəti aydınlaşdırılmalı, onun şəxsiyyət vəsiqəsi əldə edilməli, bunlar mümkün olmadıqda isə, digər zəruri tədbirlər həyata keçirilməlidir. Əgər məlumatı verən şəxs on altı yaşına çatmışdırsa, ona cinayət haqqında bilə-bilə yalan xəbərçilik etməyə görə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 296-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyəti barədə yazılı xəbərdarlıq edilməli və məsuliyyətlə bağlı ona imza etdirilməlidir.

Törədilmiş və ya hazırlanan korrupsiya cinayətləri barədə hüquqi şəxslərin (vəzifəli şəxslərin) məlumatları məktub, yaxud təsdiq edilmiş teleqram, telefoqram, radioqram, teleks və ya digər qəbul edilmiş müraciət formasında ola bilər. Hüquqi şəxsin (vəzifəli şəxslərin) korrupsiya cinayəti barədə məktubuna cinayətin hazırlanması və ya törədilməsini təsdiq edən məlumatlar da daxil edilməlidir. Bu məktubda eyni zamanda hüquqi şəxsin tam adı, yaxud vəzifəli şəxsin soyadı, adı, atasının adı, ərizəçinin xidməti ünvanı, onun cinayətlə əlaqəsi, məlumatın əldə edildiyi mənbə göstərilməklə yanaşı, eyni zamanda məktuba əlavə edilən sənədlər barədə qeydlər də öz əksini tapmalıdır.

Törədilmiş və ya hazırlanan korrupsiya cinayətləri barədə kütləvi informasiya vasitələrinə məlum olmuş, cinayət işinin başlanması üçün

əsas hesab edilən məlumatlar mətbuatda, radioda, televiziya da əks etdirildikdən sonra cinayət təqibi orqanlarına göndərilməlidir.

Tərədilmiş və ya hazırlanan korrupsiya cinayəti barədə kütləvi informasiya vasitələrinə ünvanlanmış, dərc edilmiş yazışmalar, həmçinin Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 205-ci maddəsində göstərilən qaydada cinayət təqibi orqanlarına göndərilə bilər.

Tərədilmiş və ya hazırlanan korrupsiya cinayəti barədə məlumatların cinayət təqibi orqanı tərəfindən bilavasitə aşkar edilməsi qaydaları Cinayət-Prosessual Məcəllənin 208-ci maddəsi ilə nizama salınır.

Prokuror korrupsiya cinayətinin tərədilməsi və ya hazırlanması barədə məlumatı digər cinayət işinin ibtidai araşdırılması və ya məhkəmə icraatı zamanı (dövlət ittihamçısı tərəfindən), eləcə də özünün digər səlahiyyətlərini icra edərkən ala bilər.

Tərədilmiş və ya hazırlanan korrupsiya cinayəti barədə məlumatları dərc etmiş və ya aidiyyəti üzrə göndərmiş kütləvi informasiya vasitələrinin vəzifəli şəxsləri, eləcə də həmin məlumatların müəllifləri cinayət haqqında onlarda olan məlumatları təsdiq edən sənədləri prokurora təqdim etməlidir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 207-ci maddəsinə əsasən tərədilmiş və ya hazırlanan korrupsiya cinayəti barədə məlumatlar alındıqdan sonra 3 gün müddətində, bu mümkün olmadıqda 10 gündən, ekspertin rəyinin alınması ilə əlaqədar isə 20 gündən, CPM-nin 207.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda isə 30 (otuz) gündən artıq olmayan müddətdə cinayət işinin başlanması üçün əsasların kifayət qədər olmasına dair ilkin yoxlama aparılır.

Cinayət barədə məlumatlara baxılarkən, ərizəçilərdən əlavə sənədlər, onlardan və digər şəxslərdən izahatlar tələb edilə bilər. Bu kimi hallarda hadisə yerinə baxışın keçirilməsi də istisna edilmir.

Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət işinin başlanması üçün əsas kimi cinayətin əlamətlərinə işarə edən kifayət qədər dəlillər olmalıdır. Cinayətin əlamətlərini əks etdirən əməlin tərədilməsini və cinayət təqibini istisna edən halların olmadığını güman etməyə əsaslar mövcuddursa, prokuror cinayət işi başlamalıdır.

Rüşvətlə bağlı cinayət faktlarının aşkar edilməsinin prinsip və qaydaları digər cinayət faktlarının aşkar edilməsi ilə eynidir, çünki cinayət haqqında məlumatlara baxılması və cinayət işinin başlanmasının bütün prosesual şərtləri Cinayət-Prosessual Məcəllənin 25-ci fəslinin 204-213-cü maddələrində verilmişdir. Belə ki, Məcəllənin 204-cü maddəsində tərədilmiş və ya hazırlanan cinayətlər barədə fiziki şəxslərin, 205-ci maddədə hüquqi (vəzifəli) şəxslərin, 206-cı maddədə kütləvi informasiya vasitələrinin məlumatlarından, 208-ci maddədə cinayətin bilavasitə hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının özləri tərəfindən aşkar edilməsindən bəhs edilir.

Azərbaycan Respublikasının Baş Prokuroru yanında Korrupsiyaya Qarşı Mubarizə İdarəsinin Analitik informasiya şöbəsinin prokuroru, ədliyyə müşaviri N.Quliyev qeyd edir ki, nəzəri və şərti olaraq rüşvətlə bağlı cinayət haqqında məlumatların əldə edilməsini bir neçə qrupa bölmək olar.

Birinci qrupa hüquq-mühafizə orqanlarının iradəsindən kənar rüşvətlə bağlı məlumatların fiziki, hüquqi (vəzifəli) şəxslərdən və ya kütləvi informasiya vasitələrindən daxil olmasını aid etmək olar.

- CPM-nin 204-cü maddəsi – fiziki şəxslərin məlumatları;
- CPM-nin 205-ci maddəsi – hüquqi (vəzifəli) şəxslərin məlumatları;
- CPM-nin 204-cü maddəsi___ - kütləvi informasiya vasitələrinin məlumatları.

İkinci qrupa rüşvətlə bağlı cinayət faktlarının təsadüfən aşkar edilməsini göstərmək olar ki, bu da CPM-nin 208-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş beş halda cinayət faktlarının bilavasitə prokuror, məhkəmə, müstəntiq, təhqiqatçı tərəfindən iş prosesində aşkar edilməsidir [23, s. 139].

Fiziki şəxslərin müraciətləri CPM-nin 46-cı maddəsinə əsasən cinayət işi başlanması üçün səbəb hesab edilir.

N.Quliyev göstərir ki, rüşvətlə bağlı fiziki şəxslərdən daxil olmuş məlumatları bir qayda olaraq iki qrupa bölmək olar:

- fiziki şəxsin müraciətinin rüşvətin alınmasından və ya verilməsindən sonra daxil olması;
- müraciətin rüşvət tələbindən sonra daxil olması.

N.Quliyev bildirir ki, müraciət rüşvətin verilməsindən və ya alınmasından sonra verilə bilər və bundan asılı olaraq, o, qeyd edilən situasiyaların aşağıda göstərilən bir neçə qrupa bölünməsinin mümkün olduğunu göstərir:

1. Müraciət rüşvətin verilməsindən və ya alınmasından sonra verilə bilər. Bu situasiyanın özü də bir neçə qrupa bölünə bilər:

- a) şəxs rüşvət verir, işi düzəlir, verdiyi rüşvəti rüşvət alanı qorxutmaqla geri almaq üçün müraciət edir;
- b) işi düzəlmir, rüşvət alandan pulunu geri qaytarmaq üçün müraciət edir;
- c) rüşvət verdiyi gələcəkdə bilinəcəyi təqdirdə məsuliyyətə cəlb edilməsindən qorxaraq, könüllü gəlib xəbər verir.

2. Müraciət rüşvət tələb edilərkən və ya rüşvət tələb edildikdən sonra verilə bilər [23, s. 139-140].

Vətəndaşların müraciəti 82 faiz halda rüşvətxorluq haqqında cinayət işinin başlanması üçün əsas olur. Əksər hallarda belə ərizələr rüşvət verən tərəfindən verilir və ərizədə onun tərəfindən artıq rüşvətin verildiyi və ya rüşvət alan tərəfindən rüşvətin tələb olunduğu göstərilir.

Belə ərizələr istər yazılı, istərsə də şifahi formada verilə bilər. Yazılı ərizə verən tərəfindən imzalanmalıdır, çünki anonim məlumat əsasında cinayət işi başlanmır. Şifahi məlumat (ərizə) əsasında isə protokol tərtib edilir və protokol ərizəçi tərəfindən imzalanır.

Cinayət işinin başlanması haqqında təhqiqatçının və ya müstəntiqin qərarı prokurora göndərilir. Qərara rüşvətxorluq haqqında məlumatların yoxlanması materialları, cinayətin izlərinin təsbiti və cinayət törətmiş şəxsin müəyyən olunması üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətləri həyata keçirildikdə isə, uyğun protokol və qərarlar əlavə olunur. Belə istintaq hərəkətlərinə qanunverici hadisə yerinə baxışı, məhkəmə ekspertizasını aid edir.

Cinayət işlərinin analizi göstərir ki, cinayət işinin başlanması qaydaları fərqli ola bilər. Bir sıra hallarda ərizənin qəbulundan sonra onun yoxlanması təşkil olunur ki, bu yoxlama da bir qayda olaraq əməliyyat-axtarış tədbirlərinin kompleksindən ibarət olan əməliyyat-axtarış xarakterli hərəkətlərin keçirilməsi, o cümlədən əməliyyat eksperimenti, nəzarət altında rüşvətin verilməsi, cinayət başında hüquq pozucusunun tutulması və sair ilə şərtlənir.

Digər hallarda ərizə əsasında fakta görə cinayət işi başlanılır, bundan sonra ərizə verənin ətraflı dindirilməsi aparılır və sübutların toplanmasına istiqamətlənmiş digər istintaq hərəkətləri keçirilir, həmçinin təhqiqat orqanına ərizənin əməliyyat yolu ilə yoxlanması barədə tapşırıq verilir. Tapşırıq əsasında təhqiqat orqanı əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsini təşkil edir.

Müstəntiq və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror başqa cinayətin istintaqını həyata keçirərkən (prokuror həm də məhkəmədə işə baxılarkən) digər cinayət haqqında məlumat aldıqda, həmin məlumat üzrə başlanmış cinayət işinin araşdırılan cinayət işi ilə birləşdirilməsi və ya cinayət işinin ayrıca icraata götürülməsi məsələsi meydana çıxdıqda müvafiq məsələni həll etməlidir. Cinayətin əlamətləri şübhəli şəxsin faktiki tutulması hallarında da bilavasitə aşkar edilə bilər.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində də cinayətin əlamətlərinin aşkar edilməsi haqqında raport tərtib edilir. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətini təhqiqat orqanları həyata keçirdiyinə görə, cinayətin əlamətlərinin bilavasitə aşkar edilməsi haqqında raport əsasında təhqiqatçı tərəfindən cinayət işi başlanıla bilər. Belə məlumatlar lazımı qaydada qeydiyyatda alınmalıdır. Məlumatların yoxlanması üçün bəzən rüşvət verənlə rüşvət alan arasında ola biləcək əlaqələrin araşdırılması, yerinə yetirilməsi üçün rüşvət verilən hərəkət və ya hərəkətsizliyi özündə əks etdirən sənədlərin öyrənilməsi zəruriliyi yaranır. Lakin, bu məlumatlara baxarkən, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 207.3-cü maddəsinin tələblərinə əməl edilməlidir. Yəni, təhqiqatçı, müstəntiq və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi

həyata keçirən prokuror hər hansı hüquqi şəxsin fəaliyyətini yoxlaya bilməz. Belə yoxlamanın aparılması zəruri olduqda, təhqiqatçı, müstəntiq və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror:

a) müvafiq dövlət orqanlarına və ya auditor təşkilatlarına hüquqi şəxsin fəaliyyətinin yoxlanması üçün mütəxəssisin ayrılmasının təmin edilməsinə dair qərar çıxarır;

b) müvafiq dövlət orqanlarına və ya auditor təşkilatının mütəxəssisi tərəfindən aparılmış yoxlama materialları əsasında qərar qəbul edir.

Bundan başqa, həmin məlumatların yoxlanması üçün əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirilə bilər, telefon danışıqlarına qulaq asmaq, izləmə, müqayisəli təhqiqatlar üçün nümunələr götürmək və s. hərəkətlər edilə bilər.

Rüşvətخورluq barədə məlumatları tədqiq edərkən, xüsusi diqqət yetirmək lazımdır ki, cinayət törətmiş şəxsin bu barədə məlumatı olmasın. Əgər bu kimi zəruri ehtiyat tədbirləri həyata keçirilməzsə, onda maraqlı şəxslər tərəfindən iş üzrə əhəmiyyətli sübutlar, habelə hüquqazidd hərəkəti təsdiq edən sübutlar məhv edilə bilər. Buna görə də ifadə alınması üçün hüquq-mühafizə orqanlarına dəvət olunmalı şəxslərin dairəsi dəqiq müəyyən olunmalıdır. Çünki həmin şəxslər arasında rüşvətخورların qohumları, iştirakçıları, tanışları ola bilər ki, onlar da belə yoxlama barədə məlumatları yaya bilər, iş üzrə müsbət nəticənin əldə edilməsinə və istintaqın sonrakı gedishinə əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir göstərə bilərlər.

İstintaq zamanı daxil olmuş belə məlumatların araşdırılması zamanı həmçinin cinayət törətmələri ehtimal olunan şəxslərin şəxsiyyətlərinin, maddi vəziyyətlərinin, həyat təzlərinin, yaxın əlaqələrinin öyrənilməsi də zəruridir.

Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun Ağır Cinayətlərə dair işlər üzrə İstintaq İdarəsinin böyük prokuroru, baş ədliyyə müşaviri M.Kazımov göstərir ki, rüşvətخورluqla bağlı cinayətlərin istintaqının planlaşdırılması zamanı ənənəvi olaraq əsasən aşağıdakı fərziyyələr irəli sürülür:

a) rüşvət materiallarda göstərilədiyi kimi həqiqətən verilmişdir;

b) məlumat verən şəxs istintaq orqanını yayındırmaq məqsədi daşıyır [23, s. 60].

İlk olaraq rüşvətin istənilməsi haqqında əvvəlcədən hüquq-mühafizə orqanına məlumat daxil olduqda, yəni rəsmi olaraq rüşvətin tələb edilməsi ilə bağlı müraciət edildikdə, şifahi olaraq şikayətçi tərəfindən bildirildikdə və bu barədə cinayət törədilməsi haqqında bilə-bilə yalan xəbərçilik etməyə görə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 296-cı maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti daşması barədə xəbərdarlıq edilməklə sonuncunun iştirakı ilə şifahi ərizə protokolu tərtib edilir. İlk araşdırmaya başlanılmaqla rüşvəti tələb edən vəzifəli şəxs ətrafında «Əməliyyat-axtarış

fəaliyyəti haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin tələblərinə əsasən, qanunla müəyyən edilmiş qaydada telefon danışıqlarına qulaqasma, güdülmə kimi əməliyyat tədbirlərinin həyata keçirilməsinin mühüm əhəmiyyəti danılmazdır. Belə ki, müvafiq məhkəmə qərarına əsasən həmin vəzifəli şəxsin telefon danışıqlarına qulaq asılması, qeyd edilən şəxsin güdülməsi kimi keçirilən əməliyyat tədbirləri həmin məsələnin mahiyyətinin dərinədən öyrənilməsinə kömək edir və rüşvətin tələb və ya qəbul olunduğu təqdirdə isə, gələcəkdə bu barədə aparılan cinayət işi üzrə sübut əhəmiyyəti kəsb edən məlumatların əldə edilməsinə böyük zəmin yaradır. Daha sonra isə, şikayətçidən vəzifəli şəxs tərəfindən rüşvətin alınacaq vaxtı və yeri barədə əvvəlcədən məlumat alındıqda, cinayət işi başlananadək bu barədə əməliyyatın keçirilməsini təşkil etməklə, müvafiq tədbirlərin yerinə yetirilməsi zəruridir.

Rüşvətxorluğa dair işlər üzrə əməliyyat eksperimentinin nəzarət altında rüşvətin verilməsi, cinayət başında tutulma hazırda əsas və həlledici sübutlar kimi nəzərdən keçirilir və cinayət işlərinin 80 faizi onlara əsaslanır. Bununla bağlı bu əməliyyat-axtarış eksperimentinə yüksək tələblər irəli sürülür və bir sıra hallarda məhz onun nəticələrindən təkcə cinayət işinin başlanması məsələsi deyil, həm də istintaqın bütün sonrakı müvəffəqiyyəti asılı olur.

Əməliyyat eksperimenti qanunda nəzərdə tutulmuş subyektlərin cinayətkar niyyətlərinin üzə çıxarılması üçün şəraitlərin yaradılması yolu ilə qanunazidd fəaliyyət haqqında informasiyanın alınması üzrə əməliyyat-axtarış tədbiridir. Əməliyyat eksperimenti əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirmək səlahiyyəti olan orqan tərəfindən orqanın rəhbərinin təsdiq etdiyi qərar əsasında həyata keçirilir. Bu tədbirin həyata keçirilməsi rüşvətxorluğun və onu hazırlayan, törədən və ya artıq törətmiş şəxslərin üzə çıxarılması, bu növ əməllərin qarşısının alınması və açılması məqsədilə həyata keçirilir.

Əməliyyat eksperimenti yalnız ağır cinayətlər, yəni dövlət və idarəetmə orqanlarında müəyyən vəzifə tutan şəxs tərəfindən qanunsuz hərəkətlərə (hərəkətsizliyə) görə rüşvət alma hallarının açılması, qarşısının alınması və üzə çıxarılması üzrə həyata keçirilə bilər. Belə məhdudiyyətlər provakasiyanın, şəxsin cinayəti törətməyə təhrik edilməsinin yolverilməzliyi ilə bağlıdır. Korrupsiya ilə mübarizə vəzifələrinin necə mürəkkəb və məsuliyyətli olmasından asılı olmayaraq, təhrik (provokasiya) rüşvətxorluğun üzə çıxarılması metodu kimi istifadə edilməməlidir. Bu məsələdə prinsipsizlik cəmiyyətə əks təsir göstərə və istər hakimiyət orqanları, istərsə də hüquq-mühafizə orqanlarının özləri üçün ağır fəsadlar doğura bilər.

Əməliyyat eksperimentinin keçirilməsi çox zaman digər əməliyyat-axtarış tədbirləri ilə müşayiət olunur, məsələn, müşahidə, telefon və digər danışıqlara qulaq asma, informasiyanın texniki rabitə kanallarından

çıxarılması, otaqların və digər yerlərin müayinəsi və s. Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi zamanı fotosəkiliş, audio və videoyazının tətbiqi də qayda halını almışdır. Əldə edilmiş materiallar tək-cə taktiki məqsədlərlə deyil, həm də bir sıra hallarda cinayət işi üzrə sübut kimi istifadə edilir. Audio, video və digər materiallar qanunvericiliyə uyğun olaraq digər materiallarla birlikdə müstəntiqə verilir. Hal şahidlərinin yanında audio və videokassetlərin müayinəsi, eyni zamanda dinlənməsi və baxışı keçirilir və stenoqram tərtib edilir. Zəruri hallarda məhkəmə ekspertizaları təyin oluna bilər: fonoskopik, linqvistik (səsin konkret şəxsə mənsubluğunun təyini), portret, kriminalistik və s. Tədqiq olunmuş materiallarda qeydə alınmış faktların törədilmiş cinayətə aidliyi və onların əldə olunmasının mümkünlüyü istintaq tərəfindən müəyyən olunduğu zaman maqnit yazıları uyğun qeydlərlə birlikdə maddi sübutlar kimi qəbul edilir.

Rüşvət alanla danışıqların səsyazısı vətəndaşlar tərəfindən özlərinin təşəbbüsü ilə həyata keçirilə bilər (o cümlədən, cinayət işi başlanana qədər). Belə materiallar, onlarda qeydə alınmış faktların istintaqı aparılan işə aid olduğu halda maddi sübutlar kimi qəbul edilə bilər.

Əməliyyat eksperimentləri həmişə cinayət törətmiş şəxsin cinayət başında yaxalanması ilə başa çatmır. Bunun səbəbləri haqqında təhqiqat orqanları əməkdaşlarının fikirlərinin öyrənilməsi göstərmişdir ki, əsasən lazımi hazırlıq aparılmadan, əvvəlcədən kəşfiyyat tədbirləri görülmədən, rüşvətin alınib-ötürülmə və ya danışıqların aparıldığı yerdə şərait qiymətləndirilmədən həyata keçirilən tədbirlər bir qayda olaraq nəticə vermir [220, s. 98-100].

Törədilmiş cinayət haqqında informasiyanın daxil olduğu andan başlayaraq işin tam, hərtərəfli və obyektiv istintaqını təmin etmək məqsədilə bütün mümkün fərziyyələr irəli sürülməlidir. Bundan başqa, yalnız kifayət qədər əhatəli və tam fərziyyələr sistemi əsasında təhqiqat orqanı və ya istintaq informasiyanın yoxlanılması üzrə işi düzgün təşkil etmək və planlaşdırmaq, təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərini keçirmək imkanı əldə edir.

Rüşvətخورluq haqqında işlərə dair istintaqın başlanğıc mərhələsində əsas fərziyyələr kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

- rüşvət faktı olmuşdurmu və ya rüşvət hədə-qorxu ilə tələb olunur və ya vəzifəli şəxs tərəfindən tələb olunur;
- ərizə verən vəzifəli şəxsi nüfuzdan salmaq istəyir və ona cinayət törətməsi ilə bağlı böhtan (qisas və digər motivlərlə) atır;
- sərvətlər (nemətlər) vəzifəli şəxsə qanuni olaraq verilmişdir, ötürmə aktının mahiyyəti və vəzifəli şəxslə ehtimal olunan rüşvət verənin qarşılıqlı münasibətləri haqqında ərizə verənin yanlışlığı vardır;
- digər cinayətin törədilməsi faktı vardır (dələduzluq, vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə və s.);

- əldə edilmiş informasiyanın xarakterindən asılı olaraq digər fərziyyələr.

2. Rüşvətxorluq haqqında işlər üzrə müəyyən edilməli hallar

Rüşvətxorluğun kriminalistik xarakteristikasının elementlərinin analizinin yekunu sübut edilməli olan halların dairəsini müəyyən edir. Onların dairəsi sübut etmə predmetindən daha genişdir, çünki kriminalistik nöqteyi-nəzərindən müstəntiq işin bütün hallarının tam, hərtərəfli və obyektiv tədqiqi üçün törədilmiş əməlin tövsifi və ədalətli cəza tədbirinin təyini üçün əhəmiyyət kəsb edən bütün faktları müəyyən etməlidir. Bundan başqa, belə halların müəyyən hissəsi istintaqın gedişində aralıq faktlar kimi müəyyən olunur və iş üzrə bütün mümkün fərziyyələrin yoxlanılması zamanı sübut etmə predmetinə keçid rolunu oynayır. Müəyyən mərhələdə bu hallar istiqamətverici informasiya kimi əməliyyat məqsədləri üçün istifadə edilə bilər. CPM-nə görə aşağıdakı hallar sübut edilməlidir:

- cinayət hadisəsi;
- cinayətin törədilməsində şəxsin təqsiri, təqsirin forması, motivi;
- təqsirləndirilənin şəxsiyyətini xarakterizə edən hallar;
- cinayət nəticəsində vurulan zərərin xarakteri və ölçüləri;
- cinayət və əməlin cəzalanmalı olmasını istisna edən hallar;
- cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar;
- cinayət məsuliyyətindən azad olunmasına səbəb ola biləcək hallar;
- cinayətin törədilməsinə şərait yaradan hallar.

Rüşvətin verilməsi və alınması haqqında işlər üzrə müəyyən olunmalıdır:

1. cinayət hadisəsi: cinayətkar nəticəyə nail olmağa istiqamətlənmiş subyektlərin konkret hərəkətlərinin (və ya hərəkətsizliyinin) yerinə yetirilməsinin vaxtı və yeri; cinayətin törədilməsi üsulu, subyektlərin hər biri tərəfindən yerinə yetirilən hərəkətlər sistemi; rüşvətin birbaşa ötürülməsindən və ya pərdələnmiş variantdan istifadə dilməsi, hər hansı bir qanuni hərəkətlə ört-basdır edilməklə rüşvətin ötürüldüyünün müəyyən olunması;

2. rüşvətxorluq subyektləri: rüşvət kim tərəfindən verilib, kim tərəfindən alınıb, cinayətin birgə iştirakçıları olmuşdurmu; rüşvət alan vəzifəli şəxsdirmi; rüşvət alanın səlahiyyət dairəsi nələri əhatə edir;

3. rüşvətxorluq subyektinin təqsiri konkret nədən ibarətdir;

4. rüşvətxorluq subyektlərinin maraqları, məqsəd və motivləri nədən ibarətdir, rüşvət nəyə görə verilmişdir;

5. rüşvətin predmeti nədir, onun qiyməti, ölçüləri necədir, böyük və ya külli miqdardırımı;

6. rüşvət verənin maraqlarına uyğun olaraq hansı hərəkətlər edilmişdir; rüşvət alma subyekti hansı hərəkətləri etməmişdir, onlar şəxsin vəzifə səlahiyyətlərinə daxildirmi, xidməti işdə himayədarlıq olmuşdurmu, hərəkətlər (hərəkətsizlik) qanunsuzdurmu;

7. hədə-qorxu ilə rüşvət tələb etmə olmuşdurmu;
8. təqsirli şəxsin məsuliyyətini yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar varmı;
9. əməlin cinayət və cəzalanmalı olmasını istisna edən hallar varmı, hazırlanan və ya törədilmiş cinayət haqqında rüşvət verənin könüllü ərizəsi varmı;
10. rüşvətxorluğa kömək edən səbəb və şərait nədən ibarətdir;
11. rüşvətxorluq nəticəsində vurulan zərərin xarakteri və ölçüləri nədir;
12. təqsirləndirilən şəxslər necə xarakterizə olunurlar.

Cinayət işinin istintaqının planlaşdırılması zamanı onun xüsusiyyətlərindən asılı olaraq qeyd olunmuş bu halların məzmununun genişləndirilməsi mümkündür.

3. İstintaqın ilkin mərhələsinin planlaşdırılması.

Cinayətin istintaqından ibarət olan müstəntiqin fəaliyyəti «bir-biri ilə sıx bağlı olmaqla, həm də müstəqil olan iki altsistemdən ibarətdir:

1. prosessual icraat;
2. prosessual icraatın idarə olunması, təşkili» [92, s. 25, 26].

Prosessual icraatın məqsədi cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq həqiqətin sübut edilməsidir. Prosessual icraatın və idarəetmənin təşkilinin məqsədi cinayət işinin istintaqı sisteminin, prosessual icraatın effektivliyinin kriminalistik təminatının, ibtidai istintaqın vəzifələrinin tam və vaxtında həlli sisteminin yaradılmasından ibarətdir.

İstintaqın ilkin mərhələsində cinayət haqqında ilkin informasiyanın işlənməsi, onun qavranılması, analizi, qiymətləndirilməsi, sistemləşdirilməsi, sintezi aparılır. İlkin informasiyanın işlənməsi nəticələri əsasında fərziyyələrin irəli sürülməsi həyata keçirilir və istintaqın vəzifələri müəyyən olunur, müstəntiq qərarlar qəbul edir, onların yerinə yetirilməsini təşkil edir və onların bütün proses iştirakçıları tərəfindən yerinə yetirilməsinə nəzarəti həyata keçirir. Nəticədə o, yeni informasiya əldə edir, bu informasiya da öz növbəsində qavranılır, təhlil edilir, işlənilir, sintezləşdirilir ki, bu da yeni vəzifələrin qoyulmasına, yeni idarəetmə qərarlarının qəbuluna, əvvəlkilərin korrekte edilməsinə gətirir. Bu proses gedişində müstəntiq ümumən istintaqı, şübhəli şəxsin, təqsirləndirilənin, ərizə ilə müraciət edənin, şahidlərin, istintaqın digər iştirakçılarının davranışını proqnozlaşdırır.

İstintaqın təşkili proqram məqsədli metoddan, əqli modelləşdirmə metodundan, kriminalistik faktorlu analizdən və kompleks yanaşmadan istifadə etməklə həyata keçirilir.

İstintaq təcrübəsinin təhlilinin göstərdiyi kimi, rüşvətxorluğun istintaqının ilkin mərhələsində daha çox aşağıdakı istintaq şəraitləri yaranır:

1. rüşvət verilmişdir, bu barədə rüşvət verənin və ya cinayətin törədilməsində iştirak edən digər şəxsin ərizəsi vardır.

2. rüşvət vəd edilmiş, tələb olunur, lakin faktiki olaraq hələ verilməmişdir.

3. rüşvətخورluğun törədilməsi haqqında informasiya mötəbər məlumatlara malik olmayan üçüncü şəxslərdən daxil olmuşdur (rüşvət verən və ya alan şəxsin bu və ya digər dərəcədə məlumatlı olan qohumları, tanışları, iş yoldaşları, kütləvi informasiya vasitələrinin məlumatları və s.).

Qeyd olunan şəraitlərdən birincisinin mövcud olduğu halda müstəntiq bir sıra istintaq hərəkətlərinin və tədbirlərinin keçirilməsini planlaşdırır, o cümlədən:

- rüşvət verənin şahid qismində dindirilməsi;
- rüşvətin predmetinin və istintaq üçün əhəmiyyət kəsb edən sənədlərin aşkar edilməsi məqsədilə rüşvət alanın iş, yaşayış yeri, digər olduğu yerlər üzrə axtarışın keçirilməsi;
- sənədlərin götürülməsi və baxışı (müayinəsi);
- rüşvət alanın tutulması;
- rüşvət alanın dindirilməsi;
- iştirakçıların yaşayış və iş yerləri üzrə axtarışı;
- üzleşdirmə;
- hadisə yerinə baxış.

Rüşvətin vəd və ya tələb edildiyi, lakin faktiki olaraq rüşvətin predmetinin hələ verilmədiyi ikinci şəraitdə daxil olmuş informasiyanın mötəbərliyi yoxlanılmasının, hadisənin kriminal inkişafına əminliyin yaranmasının real imkanı vardır. Fəaliyyətin tipik proqramı aşağıdakılara gətirir.

İlk növbədə daxil olmuş informasiyanın mötəbərliyi yoxlanılır. Əldə olunmuş məlumatların keyfiyyətinə əmin olunduqdan sonra, səlahiyyətli şəxs cinayətkar fəaliyyətin retrospektiv və proqnostik modelini formalaşdırır. Qərarların qəbulu üçün ətraf maddi aləmdə və onu qavrayan insanların şüurunda qoyulan izlərə görə baş vermiş hadisənin rekonstruksiyasının həyata keçirilməsi zəruridir. Eyni zamanda, şəraitin sonrakı inkişafını, subyektlərin davranışını, cinayətin törədilməsi üsullarını, sübutedici və digər kriminalistik əhəmiyyət kəsb edən informasiyanın toplanılması və tədqiqi proseslərini öncə görmək vacibdir. Əqli (fikri) modellərdən istifadə edərək yeni ilkin məlumatların axtarışı, qeydə alınması və möhkəmləndirilməsi həyata keçirilir. Artıq bu məlumatlar əsasında diaqnostik fəaliyyət həyata keçirilir ki, bu da törədilən və ya hazırlanan cinayətlə bağlı hadisələrin və proseslərin, müxtəlif obyektlərin mahiyyəti, xassələri və vəziyyətlərinin izahı və tanınmasından ibarətdir.

Materialların yoxlanılması zamanı aşağıdakı tədbirlər keçirilir:

- ehtimal (güman) olunan rüşvət alanın şəxsiyyəti, onun vəzifə mövqeyi, səlahiyyətlərinin həcmi, rüşvət verənin maraqlarına uyğun hərəkətləri yerinə yetirmək imkanı, vəzifəli şəxsin iş yeri üzrə şəraiti müəyyən olunur;

- vəzifəli şəxsin əlaqələri və ərizə verənlə qarşılıqlı münasibətləri müəyyən edilir (böhtanı istisna etmək üçün);

- təhqiqat orqanına əməliyyat-axtarış tədbirlərinin, o cümlədən əməliyyat eksperimenti və cinayət başında tutulma tədbirlərinin keçirilməsi tapşırılır.

Əgər əməliyyat yolu ilə rüşvət faktı təsdiq olunmuşdursa, dərhal cinayət işi başlanılır və təxirəsalınmaz istintaq hərəkətləri yerinə yetirilir.

Başlanmış cinayət işi üzrə aşağıdakı hərəkətlər həyata keçirilir:

- ərizə verənin dindirilməsi;

- əməliyyat-axtarış tədbirlərinin (o cümlədən, nəzarət altında rüşvət predmetinin verilməsi üzrə əməliyyat eksperimentinin) təşkili barədə təhqiqat orqanına tapşırığın göndərilməsi;

- cinayət başında tutulma;

- şəxsi axtarış;

- hadisə yerinə baxış;

- rüşvətxorluq subyektlərinin dindirilməsi;

- rüşvətxorluq subyektlərinin iş və yaşayış yeri, olduqları digər yerlər üzrə axtarışı;

- əmlakın siyahıya alınması, əmlak üzərində həbs qoyulması (ittiham elan olunduqdan sonra);

- rüşvətin predmetinə baxış;

- xidməti sənədlərin götürülməsi və baxışı;

- üzləşdirmə.

Üçüncü şəxslərdən rüşvətxorluq haqqında informasiyanın daxil olduğu üçüncü istintaq şəraitində müstəntiq ilk növbədə ərizənin mahiyyəti üzrə ətraflı izahat aldıqdan sonra, informasiya mənbəyinin yoxlanmasını təşkil edir. Ərizə verənin şəxsiyyəti, onu xarakterizə edən məlumatlar, ehtimal edilən cinayətin iştirakçıları arasında qarşılıqlı münasibətlər, materialın yoxlanması haqqında qərarın qəbulu üçün zəruri olan digər məlumatlar müəyyən olunur.

Daha sonra zəruridir:

- şəraitin müəyyən olunması və rüşvətxorluğun kriminalistik əlamətlərinin aşkar edilməsi məqsədilə ehtimal olunan rüşvət alanın işlədiyi dövlət orqanı və ya müəssisəsinin fəaliyyəti ilə tanış olmaq;

- vəzifəli şəxsin və ehtimal olunan rüşvət verənlərin əlaqələrinin müəyyən olunması;

- əməliyyat yolu ilə informasiyanın yoxlanılması haqqında təhqiqat orqanına tapşırığın verilməsi;

- informasiya mənbəyi olan ərizə verənin və ya digər şəxsin dindirilməsinin keçirilməsi;

- sənədlərin götürülməsi və müayinəsinin aparılması;

- rüşvətxorların iş və yaşayış yeri üzrə axtarıqların keçirilməsi;

- müşahidənin və cinayət yerində tutulmanın təşkili;

- rüşvətxorluq subyektlərinin dindirilməsinin keçirilməsi;
- üzləşdirmə.

Beləliklə, korrupsiya cinayətlərinin istintaqı xüsusiyyətlərinə aşağıdakıları misal göstərmək olar:

1. Müəyyən edilməli hallar:

- rüşvətxorluq faktının olması;
- rüşvətin predmeti;
- rüşvət verən, püşvət alan və vasitəçi;
- cinayətin baş verdiyi şərait (vaxt, yer, rüşvət vermənin üsulu);
- rüşvət hansı hərəkətlərin yerinə yetirilməsi üçün və hansı məqsədlə verilir;
- rüşvətxorluq cinayəti törədən şəxslərin hərəkətlərində başqa cinayətin tərkibi varmı, əgər varsa, hans cinayətin;
- rüşvətxorluğa sövq edən hallar;
- rüşvət verən şəxsin maraqlarına uyğun müvafiq hərəkətlərin icra edilməsi və onların qanuni xarakter daşması;
- rüşvət verən şəxsi cinayət məsuliyyətindən azad etmək üçün əsas varmı.

2. Araşdırmanın ilkin mərhələsində müstəntiqin hərəkətləri və tipik şəraitlər:

1. Rüşvət verən şəxsin ərizəsi və fəal köməyi nəticəsində bu haqda xəbəri olmayan rüşvət alan şəxs ifşa edilir;

- əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi haqqında tapşırıqlar vermək;
- üzləşdirmə;
- şahidlərin dindirilməsi;
- sənədlərin götürülməsi və baxışı;
- rüşvət alan şəxsin iş və ya yaşayış yerlərində axtarışı, onun əmlakına həbs qoyulması;
- rüşvət alan şəxsin dindirilməsi;
- rüşvət alan şəxsin cinayət başında tutulması, onun şəxsi axtarışı, zəruri hallarda isə şəxsi müayinəsi;
- rüşvət verən şəxsin dindirilməsi.

2. Rüşvət verən və rüşvət alan şəxslər əlbir hərəkət ediblər; rüşvətxorluq faktı haqqında məlumat əməliyyat mənbələrindən daxil olub; rüşvətxorluqda iştirak edən şəxslərə onların tutulacağı haqqında heç nə məlum deyil.

Bu istintaq şəraiti üçün xarakterik olan istintaq və digər prosesual hərəkətlərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi haqqında tapşırıqlar vermək;
- şahidlərin dindirilməsi;
- sənədlərin götürülməsi və baxışı;

- şübhə edilən şəxsin dindirilməsi;
- yaşayış yerlərində axtarış, rüşvətxorluq əmlakına həbs qoyma;
- rüşvət verən və rüşvət alan şəxslərin cinayət başında tutulması və onların şəxsi axtarışı.

3. Rüşvət verən və rüşvət alan şəxslər əlbir hərəkət edirlər; rüşvətxorluq faktı haqqında məlumat rəsmi mənbələrdən daxil olub; rüşvətxorluqda iştirak edən şəxslərin bunun haqqında məlumatları var. Bu istintaq şəraitində bir qayda olaraq əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi haqqında tapşırıqların verilməsi; sənədlərin götürülməsi və baxışı; şahidlərin dindirilməsi və s. kimi hərəkətlər həyata keçirilir.

Sual 3. Korrupsiya cinayətlərinin araşdırılmasında əməliyyat-axtarış tədbirlərindən istifadənin prosesual əsasları və taktiki xüsusiyyətləri.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə tənzim olunan hüquqi fəaliyyət növü olub, insan həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, hüquqi şəxslərin qanuni mənafeələrini, dövlət sirrini, habelə milli təhlükəsizliyi cinayətkar qəsdlərdən müdafiə etmək məqsədilə qanunçuluq, humanistlik, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət, aşkar və gizli iş üsullarının uzlaşdırılması prinsiplərinə əsaslanan səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən qanunla müəyyən edilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsidir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələrini əks etdirən materialların aşağıdakı təsnifatı aparıla bilər:

- əməliyyat işçiləri tərəfindən tərtib edilən xidməti sənədlər (raport, arayış, akt, izahat, hesabat və s.). Bunlara əməliyyat-axtarış tədbirləri aparılarkən əldə edilmiş predmet və sənədlər də (fono və videoqramlar, fotoşəkillər, maqnit və lazer disklər və s.) əlavə edilə bilər;
- məlumatların qeyd edilməsinin texniki vasitələri (fono və videoqramlar, fotoşəkillər, maqnit, lazer disklər və s.);
- əməliyyat-axtarış tədbirlərində (nəzarət qaydasında mal alınması, əməliyyat eksperimenti və s.) iştirak etmiş şəxslərin izahatları;
- konfidensial mənbələrdən əldə edilən məlumatlar.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti çərçivəsində əməliyyat-texniki tədbirlər keçirildiyi, yaxud əməliyyat-axtarış tədbirləri aparıldığı zaman texniki vasitələrdən istifadə edildiyi hallarda əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələri maddi (fiziki) məlumat daşıyıcılarında (fonoqramda, videoqramda, disklərdə, fotoşəkillərdə və s.) qeyd edilə bilər. Hətta belə rəsmiləşdirilmiş informasiya iki formada nəzərdən keçirilə bilər: o, həm faktiki hallar, həm də faktiki hallar barədə məlumatlardan ibarət ola bilər.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələri iki qrup məlumatları özündə əks etdirir: birinci qrupa cinayət işi üzrə sübutların mənbəyi kimi çıxış edən, prosessual vasitələrlə rəsmiləşdirilən, bilavasitə cinayətin əlamətlərinə işarə edən əlamətlər aid edilir. Bunlar sübut edilməli halların aydınlaşdırılması, cinayətin alətlərinin, qiymətli əşyaların, pul vəsaitlərinin, cinayətin izlərini daşıyan predmetlərin və s. aşkar edilməsi üçün əhəmiyyət kəsb edə bilər.

İkinci qrupu isə köməkçi xarakter daşıyan (şübhəli şəxsin şəxsiyyəti, cinayətkar qrupda olan ziddiyyətlər, cinayətkar fəaliyyətin maskalanma üsulları barədə məlumatlar) və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin və istintaq hərəkətlərinin aparılmasının təşkilati və taktiki üsulları üçün əhəmiyyət kəsb edən məlumatlar təşkil edir.

Hüquq ədəbiyyatında əməliyyat materiallarının yoxlanılması CPM-nin 144-cü maddəsi ilə əlaqələndirilir. Belə ki, T.İ.Əliyeva CPM-nin 137-ci maddəsində şərh verərək göstərir ki, əməliyyat-axtarış materialları «prosessual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun təqdim edildikdən sonra cinayət işi üzrə onların sübut kimi qəbul edilib-edilməməsi məsələsi yalnız həmin məlumatlar CPM-nin 144-cü maddəsində göstərilmiş qaydada yoxlanıldıqdan sonra həll edilməlidir» Bu cür yanaşma ilə müəyyən qədər razılaşmaq olar. Lakin onu da nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, CPM-nin 144-cü maddəsi sübutların yoxlanılmasından bəhs edir, halbuki CPM-nin 137-ci maddəsində əməliyyat-axtarış materialları cinayət təqibi üzrə sübut kimi qəbul edilməsi üçün yoxlanılmalıdır. Müəllifin fikri ilə razılaşsaq, onda əməliyyat materialları CPM-nin 144-cü maddəsinə müvafiq olaraq yoxlanıldıqdan və bundan sonra sübut kimi qəbul edildikdən sonra yenə bu dəfə sübut kimi yoxlanılmalıdır. Zənnimizcə, əməliyyat-axtarış materiallarını və sübutları eyniləşdirmək düzgün deyil.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilmiş məlumatlar həm istiqamətləndirmək, həm də sübutların formalaşması üçün istifadə edilə bilər. Məsələn, əməliyyat-axtarış orqanının əməkdaşı tərəfindən aparılan vətəndaşların qeyri-aşkar sorğusu zamanı əldə edilmiş məlumatlar cinayətin törədilmə halları, onu törədən şəxslər barədə fərziyyələrin irəli sürülməsi, habelə ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin planlaşdırılması zamanı istifadə edildiyi kimi, sonradan sorğu edilmiş həmin şəxslər istintaqın gedişində şahid qismində dindirilə, dindirilmə protokolu isə sübut kimi işə əlavə edilə bilər.

Misal gətirək. Əmək və əhalinin sosial müdafiəsi Nazirliyinin Aparat rəhbəri Rizvan Əliyev 18.07.2007-ci il tarixdə şikayət ərizəsi ilə MTN-nə müraciət edərək, «Bizim yol» qəzetinin redaktoru Hüseynov Müşfiq Tofiq oğlunun ondan işlədiyi qəzetdə onun və ƏƏSMN-nin digər rəhbər işçiləri barədə mənfi məlumatları əks etdirən məqalələri dərc etməmək üçün rüşvət istəməsini göstərmiş, daxil olmuş ərizə ilə əlaqədar Rizvan Əliyev MTN-də qəbul edilmiş, onunla söhbət aparılmış, R.Əliyev M.Hüseynovun

ondan rüşvət istəməsini sübut etmək üçün əməliyyat keçirilməsini xahiş etmiş, bununla əlaqədar Hüseynov Müşfiq Tofiq oğlunun ətrafında əməliyyat tədbirlərinin həyata keçirilməsi məqsədilə Səbail rayon məhkəməsinə müraciət edilmiş və müvafiq məhkəmə qərarı alınmış, bundan sonra əməliyyat tədbirləri həyata keçirilmiş, Müşfiq Hüseynovun Rizvan Əliyevdən rüşvət istəməsi təsdiq olunmuş, nəhayət, 23.07.2007-ci il tarixdə Rizvan Əliyevin MTN-ə təqdim etdiyi 35 ədəd 100-lük əskinazlar (cəmi 3500 ABŞ dolları) üzərində xüsusi kimyəvi tozlanmanın aparılması üçün aktla ondan təhvil alınmış, tozlanmadan sonra 24.07.2007-ci il tarixdə pullar aktla Rizvan Əliyevə qaytarılmış, əməliyyat keçirilməsində prokurorluğun əməkdaşı da iştirak etmiş və sonuncu əməliyyatın keçirilməsini sənədləşdirmiş, əməliyyat zamanı videoçəkiliş aparılmış, hal şahidləri, mütəxəssislər cəlb edilmiş, əməliyyatın keçirilməsi ilə bağlı R.Əliyev M.Hüseynova zəng etmiş və onu saat 15 radələrində «Qurd qapısı» restoranına dəvət emiş, aralarında olan təxminən 15-20 dəqiqə davam edən söhbətdən sonra R.Əliyev M.Hüseynova 3500 ABŞ dolları əskinazları verdikdən sonra sonuncu həmin pulları sayıb, sağ əli ilə şalvarının sağ cibinə qoymuş və qeyd olunan otağı tərk etmək istəyərkən, MTN əməkdaşlarının ona tərəf gəldiyini görüb, otağa qayıtmış və cibindəki pulları çıxararaq, cibində olan bir ədəd «Kent» markalı siqaret qutusu ilə birlikdə döşəmənin üzərinə atmış, bu an tədbir iştirakçıları, o cümlədən dəvət olunmuş hal şahidləri həmin otağa daxil olmuş və 3500 ABŞ dollarının topa halında döşəmənin üzərində olduğunu müəyyən etmişlər. M.Hüseynov «Bizim yol» qəzetinin redaktoru vəzifəsində işlədiyini bildirmiş, lakin R.Əliyevdən pul tələb etməsini və almasını inkar etmiş, döşəmənin üzərindəki «Kent» siqaret qutusunun da ona məxsus olmadığını bildirmiş, bundan sonra M.Hüseynovun hər iki əl barmaqları, habelə əynində olan şalvarının cibləri və siqaret qutusunun səthi xüsusb lyuminisent tozunun olub-olmamasını müəyyən etmək məqsədilə ultrabənövşəyi işıq lampası ilə işıqlandırılmış, işıqlandırılma zamanı onun sağ və sol əl barmaqlarında, şalvarının sağ cibinin yan səthində texniki işlənmədə istifadə olunmuş tozun lyuminisensiyası müşahidə edilmiş, eyni zamanda döşəmənin üzərində aşkar edilərək götürülmüş 35 (otuz beş) ədəd yüzlük əskinazlarda olan cəmi 3500 (üç min beş yüz) ABŞ dolları məbləğində pulların, yəni hər bir əskinazın səthi də ultrabənövşəyi işıq lampası ilə işıqlandırılmış və əskinazların səthində texniki işlənmədə istifadə olunmuş tozun xarakterik qırmızı rəngli lyuminisensiyası müşahidə edilmiş, hər bir əskinazın səthində texniki işlənmə zamanı xüsusi flomasterlə yazılmış açıq qırmızı rəngli lyuminisensiyalı «Rüşvət» yazısı müşahidə olunmuş, qeyd edilən pullar, siqaret qutusu, habelə M.Hüseynovun sağ və sol əllərinin üzərindən pambıq tamponlar vasitəsilə silinərək götürülən nümunələr ayrı-ayrılıqda zərflərə qoyulub qablaşdırılmış, hal şahidlərinin və iştirakçıların imzaları ilə təsdiqlənmiş,

bütün bunlara dair müvafiq protokol tərtib olunaraq iştirakçılar tərəfindən imzalanmışdır

B.M.Əsgərov hesab edir ki, ƏAF-nin nəticələrindən yalnız konkret cinayət işi üzrə sübut kimi istifadə olunmur. Təcrübə göstərir ki, ƏAF-nin nəticələrindən ənənəvi olaraq əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi üçün səbəb kimi; cinayət işi başlamaq haqqında məsələnin həlli zamanı səbəb və əsas kimi; istintaq fərziyyələrinin irəli sürülməsi və istintaqın planlaşdırılması məqsədilə; istintaq hərəkətlərinin hazırlanması və keçirilməsi, onların icrası zamanı daha məqsədəuyğun taktiki üsulların seçilməsi məqsədilə; həmçinin cinayət işi ilə heç bir əlaqəsi olmayan inzibati hüquq recimlərinin təmin olunması məqsədilə istifadə olunur. Lakin bu mühüm məsələlərin qanunun ruhundan irəli gəlməsinə baxmayaraq, ƏAF-nin nəticələrindən istifadə olunmasını tənzimləyən maddədə konkret əksini tapmamışdır. Müəllifə görə bu hal həmin normanın əhəmiyyətini azaldır. Ona görə də yuxarıda qeyd edilən məsələlərin gələcəkdə vahid norma çərçivəsində birləşdirilməsi və təsbit olunması məqsədəuyğun sayılmışdır

CPM-də cinayət işinin başlanmasının üç səbəbi nəzərdə tutulmuşdur. Bunlara töredilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında

1. fiziki şəxslərin;
2. hüquqi şəxslərin;
3. kütləvi informasiya vasitələrinin məlumatları aid edilir.

Qanunvericilikdə əməliyyat-axtarış məlumatlarından sübut kimi istifadə imkanlarının nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, onlardan cinayət işinin başlanmasının səbəbi kimi istifadənin mümkünlüyü diqqətdən kənar qalmışdır. Halbuki, əməliyyat-axtarış məlumatları cinayət işinin başlanması sahəsində daha effektiv vasitə ola bilər.

İstintaqı mürəkkəb olan, xüsusən yaxşı hazırlanmış və gizlədilmiş cinayətlər barədə işlər üzrə göstərilən əməliyyat məlumatları mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Onların əldə edilməsi üçün təcrübəli müstəntiqlərdən və yüksək ixtisaslı əməliyyatçılardan ibarət istintaq-əməliyyat qruplarının yaradılması zəruridir. Belə qruplarda istintaq və əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri arasında sabit, psixoloji cəhətdən optimal əlaqələrin yaradılması, habelə istintaq fərziyyələrinin irəli sürülməsi və onların yoxlanılması, istintaqın planlaşdırılması, istintaq hərəkətləri və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün bütün mümkün tədbirlər görülməlidir.

Təcrübə materiallarının öyrənilməsi göstərir ki, mürəkkəb cinayət işləri üzrə əməliyyat-axtarış orqanlarının istiqamətverici məlumatlarından istifadə edilmədiyi hallarda ibtidai araşdırma çox vaxt kifayət qədər məqsədyönlü və səmərəli olur. Bu, cinayət təqibinin dayandırılmasına, bir sıra hallarda ona xitam verilməsinə, müəyyən hallarda isə həmin iş üzrə məhkəmə tərəfindən bəraət hökmünün çıxarılmasına gətirib çıxarır. Məhz

bu səbəbdən cinayət işi üzrə istintaqın bütün mərhələlərində onun sonuna qədər istintaq-əməliyyat qruplarının imkanlarından istifadə və müstəntiqin əməliyyat-axtarış bölmələri ilə əməkdaşlığının digər formaları çərçivəsində birgə fəaliyyət praktikası bir qayda olaraq müsbət nəticələr verir.

İstintaqın ilkin mərhələsi başa çatdıqdan sonra müstəntiqin əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanlarla əməkdaşlığının əsas istiqamətlərini aşağıdakı kimi müəyyən etmək olar:

1. cinayəti törətmiş şəxslərin (əgər onlar aşkar edilməmişsə) müəyyən edilməsi üzrə işlərin davam etdirilməsi;

2. cinayət işi üzrə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmiş şəxslərin istintaq tərəfindən müəyyən edilməmiş cinayətkar fəaliyyətinin ayrı-ayrı halları haqqında fərziyyələrin yoxlanılması;

3. iş üzrə kifayət qədər araşdırılmamış sübut edilməli halların, habelə sübutların mənbələri, o cümlədən qrup cinayətlərinin törədilmə motivlərinin fərdiləşdirilməsinə, cinayətkar qrupda rolların bölüşdürülməsi, cinayətin yetirdiyi zərərin xarakteri və ölçüsü, cinayətin qurbanlarının gizlədilməsi, silahların, narkotik maddələrin, əmlakın və qiymətli əşyaların saxlanıldığı yerlərin müəyyən edilməsinə aid olan dəlillər haqqında istiqamətverici informasiyanın əldə edilməsi;

4. şübhəli, təqsirləndirilən şəxslərin və onların müdafiəçilərinin müdafiə fərziyyələrinin yoxlanılması;

5. şübhəli, təqsirləndirilən şəxslər və cinayət prosesinin digər iştirakçılarının şəxsiyyəti, habelə istintaqın optimal təşkili və planlaşdırılması, dindirmə taktikasının düzgün seçilməsi, hazırlığı və digər istintaq hərəkətləri üçün istifadə edilə bilən başqa hallar haqqında istiqamətverici informasiyanın əldə edilməsi;

6. planlaşdırılan və həyata keçirilən cinayət izlərini gizlətmə və istintaqa maneə yaratma üsulları haqqında istiqamətverici informasiyanın əldə edilməsi.

İstintaq və əməliyyat-axtarış orqanları arasında qarşılıqlı fəaliyyətin təşkilinin əsas formaları, üsulları, bu əlaqənin səmərəliliyinə kömək göstərən hallar aşağıdakılardır:

a) istintaq hərəkətləri və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin birgə planlaşdırılması (razılaşdırılmış planların işlənilib hazırlanması və təsdiq edilməsi, onun icra olunması üçün birgə müşavirələrin keçirilməsi);

b) mürəkkəb və xüsusi təhlükəli cinayətlərin açılması və araşdırılması üçün birgə istintaq-əməliyyat qruplarının təşkil edilməsi;

c) istintaq hərəkətlərinin və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin aparılacağı yerə (məsələn, hadisə yeri, istintaq eksperimenti aparılacaq yer və s.) birgə getmənin təşkil olunması;

ç) qrup və ya çoxepizodlu əməliyyat-qeydiyyat işləri üzrə tərkibinə müstəntiq daxil olan əməliyyat qruplarının, fəvqəladə hadisələr üzrə ştatdankənar əməliyyat-istintaq qruplarının yaradılması;

e) istintaq hərəkətlərinin aparılması və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı alınmış məlumatların qarşılıqlı əlaqənin tələb etdiyi həddə mübadiləsi;

d) müstəntiqlər tərəfindən əməliyyat-qeydiyyat işinin öyrənilməsi və bu işlərə dair hüquqi məsləhətlərin verilməsi;

k) istintaq və əməliyyat bölmələri əməkdaşlarının ixtisasının artırılması məqsədilə qarşılıqlı əlaqə subyektlərinin imkanlarından birgə istifadə (əməliyyat bölmələrinin əməkdaşlarının istintaq bölmələrində mütəmadi olaraq təcrübə keçməsi, məktəbdənkənar peşə təhsili sistemində birgə ixtisasartırma dərslərinin aparılması və s.).

Əməliyyat-axtarış və istintaq orqanları ilə qarşılıqlı əlaqənin məzmununu əks etdirən aşağıda göstərilən növlərini fərqləndirmək olar:

- əməliyyat qüvvə və vasitələrinin köməyi ilə istintaq hərəkətinin keçirilməsi zəruriliyinin (poçt, teleqraf və digər göndərişlərin üzərinə həbs qoyulması, cinayətkarın bilavasitə cinayət başında tutulması və s.) müəyyən edilməsi;

- əməliyyat qüvvə və vasitələrinin köməyi ilə istintaq və digər prosesual hərəkətlərin icrası üçün əlverişli şəraitin yaradılması (axtarış keçiriləcək ərazi və orada olan şəxslər haqqında, təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi taktikasını seçmək üçün zəruri informasiyaların əldə edilməsi və s.);

- istintaq hərəkətlərinin əməliyyat-axtarış tədbirləri ilə paralel müşayiət olunması (hadisə yerinə baxış istintaq hərəkətinin soraqlaşma əməliyyat-axtarış tədbiri ilə paralel keçirilməsi və s.);

- istintaq hərəkətlərinin nəticələrinin əməliyyat-axtarış tədbirləri ilə davam (inkışaf) etdirilməsi (insanların güdülməsi, nəzarətli göndəriş, telefon danışıqlarına qulaqasma və s.).

Yuxarıda göstərilən qarşılıqlı əlaqənin bütün mərhələləri üzrə qarşılıqlı əlaqə formalarına aşağıdakılar aiddir:

1. müstəntiqin əməliyyat materiallarının qiymətləndirilməsində iştirak etməklə yanaşı, əməliyyat xidməti tərəfindən əməliyyat-qeydiyyat işləri üzrə texniki-kriminalistik vasitələrin və təşkilati-taktiki üsulların tətbiqi ilə əlaqədar tövsiyələr verməsi. Bu tövsiyələr yazılı formada (cinayət işi üzrə yazılı tapşırıqlarda) tərtib edilərək, qeydiyyatdan keçirilir («ƏAF haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, maddə 6.2.).

2. cinayətdə şübhə edilən şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasının qanuni əsasları ilə əlaqədar məsələ üzrə müstəntiq və əməliyyat işçisi arasında müzakirə aparılması. Bu məsələ ilə əlaqədar kifayət qədər əməliyyat materialları olduqda, onların realizə olunması haqqında taktiki qərar qəbul edilir. Əgər materiallar kifayət qədər olmazsa, zəruri materialların əldə edilməsi məqsədilə yeni əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi qərara alınır. Əlbəttə ki, əməliyyat işçiləri bu cür

əsasları bilməlidirlər, amma müstəntiq bu halların tətbiqi ilə daha yaxından tanış olduğu üçün bu sahədə dəyərli məsləhət verə bilər.

3. əməliyyat materiallarının prosessual yolla realizəsi üçün planın tərtib edilməsində əməliyyat işçilərinə kömək göstərmək (zəruri hallarda yoxlanılan şəxslərin şübhəli şəxs qismində tutulması və s.).

4. ibtidai istintaq prosesində əməliyyat-axtarış orqanlarının məlumatlandırılması. Bunlara aiddir:

a) cinayətdə şübhə edilən (təqsirləndirilən) şəxsin cinayətkar fəaliyyətinin yeni halları haqqında (əvvəllər aparılmış əməliyyat-axtarış tədbirləri zamanı müəyyən edilməmiş);

b) cinayətdə şübhə edilən (təqsirləndirilən) şəxsin fərdi xüsusiyyətləri və cinayətkar əlaqələri ilə bağlı yeni faktlar haqqında. Bu cür məlumatlar cinayət əməllərinin aşkar olunması üzrə əməliyyat-axtarış orqanlarının fəaliyyətinin yüksəldilməsinə əvəzolunmaz kömək edir.

5. müstəntiqin xahişi ilə əməliyyat işçiləri tərəfindən cinayətkarın şəxsiyyətinin xüsusiyyətləri (onun sosial-siyasi portreti) və hüquqazidd fəaliyyəti ilə əlaqədar faktlar üzrə icmal-arayış hazırlanması.

6. müstəntiqin tapşırığına əsasən, əməliyyat-axtarış orqanları tərəfindən ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin (axtarış, dindirmə və s.) keçirilməsi.

7. əməliyyat işçiləri tərəfindən ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin təşkilində və keçirilməsində (hadisə yerinə baxış, axtarış, tanınma üçün təqdim etmə və s.) müstəntiqə kömək edilməsi.

8. ibtidai istintaq prosesində əməliyyat işçiləri tərəfindən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin təşkili və keçirilməsi.

9. müstəntiqin və əməliyyat işçilərinin birgə iştirakı. Bura daxildir:

a) əldə olunmuş məlumatların təhlili və razılaşdırılmış qərarların qəbul edilməsi;

b) cinayət əməli ilə bağlı hadisə yerində və cinayət işi üzrə daim fəaliyyət göstərən istintaq-əməliyyat qrupunun tərkibində;

c) kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunması və ya səsləndirilməsi üçün nəzərdə tutulan istintaq materialları əsasında məlumatların hazırlanmasında;

ç) ibtidai istintaqdan qaçıb gizlənmiş cinayət törətmiş şəxslərin axtarışında;

d) cinayət işləri ilə bağlı aparılan məhkəmə baxışı zamanı ehtimal edilən təhdidlərin qarşısının alınması üzrə zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsində;

e) istintaq və əməliyyat-axtarış işinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə ibtidai istintaqı başa çatmış cinayət işlərinin nəticələrinin təhlilində (o cümlədən, peşə hazırlığı üzrə tədris prosesində istifadə olunması üçün).

Korrupsiya ilə bağlı kriminal əməllər haqqında ilkin informasiya alaraq, hüquq-mühafizə orqanları əksər hallarda (70%) əməliyyat-axtarış

tədbirlərini keçirirlər ki, bu da bir çox hallarda informasiyanın digər üsullarla əldə edilməsinin mümkünsüzlüyü ilə bağlıdır.

Ayrı-ayrı əməliyyat tədbirləri sırasında təşkilati-taktiki və kriminalistik aspektlərdə ən əhəmiyyətliləri kimi göstərmək olar: elektron müşahidə, telefon danışqlarına qulaqasma, məlumatların ələ keçirilməsi.

İki növ müşahidə mövcuddur – fiziki və elektron. Özündə istər fiziki, istərsə də elektron müşahidəni birləşdirən kompleks müşahidə də mümkündür. Fiziki müşahidə izləmənin vizual üsuluna əsaslanır. Müşahidənin bu növü insan tərəfindən şəxsən həyata keçirilir və əksər hallarda əldə edilmiş informasiyanın əks olunduğu görülən işlər haqqında raport tərkib edilməklə başa çatır: rüşvətin verilməsi faktının müşahidə edilməsi, eşidilmiş telefon danışığı, müşahidə olunan cinayətə hazırlıq üzrə hərəkətlər və s. Fiziki müşahidə icraatı təcrübəsi və onun nəticələrindən sübut etmədə istifadə edilməsi kifayət edəcək dərəcədə alimlər tərəfindən tədqiq edilmiş və praktiki işçilər tərəfindən təcrübədə sınaqdan çıxarılmışdır. Bu baxımdan xüsusi texniki vasitələrin (audio, video avadanlıq, xüsusi texnika) və yüksək texnologiyalar sahəsində nailiyyətlərin tətbiqinə əsaslanmış şübhəli şəxslərin hərəkətlərinin, söhbətlərinin (telefon danışqlarının) izlənməsinə və qeydə alınmasına istiqamətlənmiş elektron müşahidənin icraatı ilə bağlı prosessual, taktiki və təşkilati xarakterli məsələləri elmi cəhətdən işlənilməsinə daha böyük diqqət ayrılmalıdır.

Elektron müşahidəyə mahiyyət etibarilə iki əsas element daxildir: müşahidə olunan şəxsin hərəkətlərinin qeydə alınması; onun söhbətlərinin və danışqlarının qeydə alınması. Hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən elektron müşahidə vasitələrindən istifadə edilməsinin qanuniliyi və məqsədəuyğunluğu məsələsi atıq neçə illərdir ki, hüquqşünaslar arasında böyük diskussiya və polemikalar doğurur. Bu mənada əməliyyat-axtarış tədbirləri sırasında elektron müşahidənin xüsusi olaraq qeyd olunması və prosessual qanunvericilikdə nəzərdə tutulması məqsədemüvafiq hesab edilməlidir.

Fikrimizcə, müasir şəraitdə korrupsiya cinayətçılığı ilə səmərəli mübarizənin təşkili yalnız istintaq hərəkətlərinin əməliyyat-axtarış tədbirləri ilə müşayiət olunması şəraitində təmin oluna bilər. Başqa sözlə, maskalanmış, yaxşı təşkil olunmuş, mütəşəkkil və gizli şəkildə həyata keçirilən korrupsiya cinayətlərinə və onları törədən şəxslərə bu cür əməlləri vaxtında qarşısını almağa və tez bir zamanda açmağa imkan verən prosessual qanunvericiliyə uyğun şəkildə rəsmiləşdirilən qeyri-aşkar tədbirlərin keçirilməsi ilə səmərəli mübarizə aparmaq mümkündür.

Hesab edirik ki, Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun nəzdində yaradılmış Korrupsiya ilə Mübarizə İdarəsinin nəzdində aşağıdakıların yaradılması zəruri və vacib hesab edilməlidir:

- əməliyyat-istintaq marağı kəsb edən informasiyanın toplanması, saxlanması və işlənməsinin vahid avtomatlaşdırılmış mərkəzi;
- müxtəlif hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarından təşkil olunmuş korrupsiya cinayətlərinin istintaqı üzrə əməliyyat-istintaq bölmələri və onların maksimal dərəcədə şifrələnməsi (bütün əməkdaşların ləqəblərə və nömrələ malik olması, hansılar istər rəsmi yazışmalarda, istərsə də öz aralarında istifadə olunur; əsl soyadlar işlədilmir və hətta xidməti işdə də açılmır).

Rüşvətin alınması və verilməsinin spesifikliyi, sübutedici və hüquqi xüsusiyyətlərinə görə mürəkkəb cinayət-hüquqi tərkiblər olan rüşvətxorluğun açılması və istintaqı birbaşa sübutların mövcudluğu ilə şərtlənir ki, bu sübutların da tam həcmdə əldə edilməsi əsasən əməliyyat-axtarış fəaliyyəti həddlərində mümkündür. Bu zaman sübut etmədə istifadə olunan faktiki məlumatlar bir qayda olaraq cinayət işinin başlanması haqqında qərarın qəbul edilməsinə qədər müəyyən olunur və qeydə alınır.

Qüvvədə olan CPM-də əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticələrinin sübut etmədə istifadə imkanı təsbit edilmişdir. Belə ki, CPM-nin 137-ci maddəsinə görə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmiş materiallar «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanuna uyğun əldə olunduqda və bu Məcəllənin tələblərinə uyğun təqdim edildikdə, yoxlanıldıqda, cinayət təqibi üzrə sübut kimi qəbul edilə bilər.

«Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanuna uyğun olaraq əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələri cinayət prosesində aşağıdakı istiqamətlərdə istifadə edilə bilər:

- cinayət işinin başlanmasının səbəb və əsası kimi, o cümlədən əməliyyat işçisinin raportu ilə qeydə alınmış kim, harada, nə vaxt və hansı rüşvətxorluq əlamətləri aşkar olunmuşdur, onların aşkar olunmasının şəraiti necədir, bu əməlləri törədən şəxslər, cinayəti görənlər, cinayətin izləri, maddi sübut ola biləcək sənədlər və predmetlər, cinayət hadisəsinin və onun hüquqazidd olmasını göstərən faktlar və hallar haqqında məlumatlar;

- istintaq və məhkəmə hərəkətlərinin hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün, o cümlədən cinayət işi üçün əhəmiyyət kəsb edən hallar və faktlar barədə informasiyaları olan şəxslər, sübut etmə predmetinin halları ilə bağlı olan sənədlərin və predmetlərin yerləşdiyi yerlər, istintaq hərəkətlərinin həcmi və həyata keçirilməsi ardıcılığını və onların keçirilməsi taktikasını, onların istintaqının optimal metodikasını seçməyə imkan verən digər faktlar və hallar haqqında məlumatların əldə edilməsi;

- sübutların toplanması (CPM-nin 143-cü maddəsi), yoxlanması və qiymətləndirilməsini (CPM-nin 144-cü maddəsi) tənzimləyən müddəalara uyğun olaraq cinayət işləri üzrə sübut etmə prosesində;

- əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələri bilavasitə sübutlar keyfiyyətində istifadə edilə bilməz, çünki qanunvericiliklə onların əldə edilməsinin forma və qaydaları cinayət-prosessual sübutlardan fərqlidir. Qeyri-prosessual yolla əldə edilmiş faktiki məlumatların cinayət prosesinə cəlb olunması üçün əlavə olaraq istintaq hərəkətlərini keçirmək lazımdır ki, bu hərəkətlər də cinayət-prosessual fəaliyyət subyektlərinə cinayət işi üçün əhəmiyyət kəsb edən faktları və halları cinayət-prosessual qanunvericiliyə uyğun olan müəyyən formaya salmağa imkan verir. Bunun üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələri bir sıra tələblərə cavab verməlidir. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələrinin forma və məzmununa irəli sürülən əsas tələb ümumən sübutlar və onların müəyyən növlərinə irəli sürülən cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərini ödəyən sübutları formalaşdırmağa imkan verməli, korrupsiya cinayətləri haqqında cinayət işlərinə dair sübut edilməli halların müəyyən olunması üçün əhəmiyyət kəsb edən məlumatları özündə daşımali, ehtimal olunan sübutun və ya sübut ola biləcək predmetin əldə olunması mənbəyini göstərmək iqtidarında olmalı, həmçinin cinayət-mühakimə icraatı şəraitində onların əsasında formalaşdırılan sübutları yoxlamağa imkan verən məlumatları göstərməlidir. Bu zaman formalaşdırılan sübutlar CPM-nin aidlik, mümkünlük, mötəbərlik tələblərinə uyğun olmalı, onların nəticələrinə əsaslandığı əməliyyat-axtarış tədbirləri isə qanunun müddəalarına uyğun olmalıdır.

Hesab edirik ki, korrupsiya ilə bağlı faktlar üzrə əməliyyat-axtarış tədbirləri korrupsiya (rüşvət) haqqında daxil olmuş informasiyanın mötəbərliyinin və tamlığının dərhal yoxlanılması, işin hallarının əməliyyat yolu ilə müəyyən olunması, cinayətin açılması və qısa müddət ərzində cinayət törətmiş şəxsin müəyyən olunmasının təmininə istiqamətlənmiş optimal, elmi cəhətdən əsaslandırılmış, təxirəsalınmaz (dərhal həyata keçirilən) və fasiləsiz olaraq həyata keçirilən əməliyyat hərəkətlərinin sistemi, kompleksidir (onların məcmusudur).

Tədqiqatlar göstərilir ki, rüşvətخورluğun sənədləşdirilməsi ilə bağlı arayış xarakterli məlumatların əldə edilməsi və müşahidə; əməliyyat eksperimenti, telefon danışqlarına qulaq asma; ərazilərin, otaqların və nəqliyyat vasitələrinin müayinəsi; şəxsiyyətin eyniləşdirilməsi və sorğu kimi əməliyyat-axtarış tədbirləri daha tez-tez həyata keçirilir, bu zaman səmərəlilik baxımından əməliyyat eksperimentini xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır.

Qeyd olunan əməliyyat-axtarış tədbirlərinin qanunla müəyyən olunmuş qaydada kompleks şəkildə keçirilməsi tam həcmdə əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələrini əldə etməyə imkan verir. Eyni zamanda keçirdiyimiz sorğuda iştirak edən müstəntiqlərin 62 faizi əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticələrinə sübut əhəmiyyəti vermə prosesində çtinliklərlə üzləşmişlər. Respondentlərin 38 faizinin sərəncamında isə əməliyyat-

axtarış fəaliyyətinin nəticələri olmamışdır. Bu hal ilk növbədə aşağıdakılarla izah olunur: birincisi, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələrini lazımi prosessual yolla rəsmiləşdirmək mümkün olmamışdır (24,1%); ikincisi, bu məsələ birmənalı şəkildə tənzimlənməmişdir və nəzəri mübahisələrin predmeti olaraq qalmaqdadır (22%); üçüncüsü, özünün və digər müstəntiqlərin təcrübəsi əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticələrinə əsaslanmağın düzgün olmadığını göstərir (7%); dördüncüsü, bu sübutların məhkəmə tərəfindən nəzərə alınması barədə şübhələr var idi (11%).

Korrupsiya cinayətlərinin açılması və istintaqı üzrə əməliyyat-axtarış və cinayət-prosessual fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi yolları ilə bağlı aşağıdakıları söyləmək olar.

Qanunvericilik səviyyəsində əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticələrinin sübutetmə bazasına keçidini minimuma gətirən, habelə praktiki işçiləri mübahisəli məsələlər toplusu ilə deyil, işlək hərəkətlər algoritmi ilə təchiz edən əməliyyat materiallarının reallaşdırılması proseduru nəzərdə tutulmalıdır. Məhz buna görə də DİN və prokurorluq orqanlarının müstəntiqləri, hakimlərin 23 faizi sorğu-anket zamanı «əməliyyat-axtarış tədbirlərinin «sadələşdirilmiş» tətbiqi prosedurunun, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticələrinin leqallaşdırılması qaydalarının optimallaşdırılması, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticələrinin sübutetmədə istifadəsinin qanunvericilikdə konkretləşdirilməsi zəruriliyini qeyd etmişlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu kateqoriya işlər üzrə ibtidai istintaqın imkanları məhduddur. Digər cinayət növləri ilə müqayisədə rüşvətxorluğun istintaqı zamanı istintaq hərəkətlərinin icraatı nəticəsində əldə edilən sübutların həcmi o qədər də böyük deyildir ki, bu da bir çox hallarda ittihamın dolayı sübutlar əsasında qurulmasına və onların qiymətləndirilməsi zamanı çətinliklərin yaranmasına gətirir. Ona görə də istintaqı aparılan hadisə ilə gerçəklik arasında ən müxtəlif əlaqələrdən (səbəbli, məkan, zaman və s.) istifadə ilə sübutetmənin çoxpilləri proseduru tələb olunur. Bu zaman cinayətlərin törədilməsinin, onun aşkar olunması və açılmasının (faktiki olaraq isə korrupsiya ilə bağlı kriminal əməllərin hazırlanması və törədilməsi mərhələlərində) bütün mərhələlərində rüşvətxorlar və ələ alınan şəxslər tərəfindən əməliyyat işçilərinə və müstəntiqlərə qarşıdurma və onların işini pozma üzrə iş aparılır.

Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikası cinayət-prosessual qanunvericiliyinin tələblərinə riayət etməklə, əməliyyatda iştirak edəcək şəxslərin dairəsi dəqiqləşdirilməlidir. Bunun üçün isə aidiyyəti orqanların əməkdaşlarının iştirakı ilə əməliyyatda iştirak edəcək digər şəxslər bir yere cəmləşir və əməliyyatın keçirilməsi ilə bağlı xüsusi təhlil edilir. Əməliyyatda iştirak edəcək şəxslər sırasına şikayətçi, mütəxəssis, hal şahidi, tərcüməçi və s. daxil edilə bilər. Bu zaman rüşvəti alan şəxsin hazırda olduğu yer, rüşvəti harada, nə vaxt qəbul edəcəyi, rüşvəti aldıqdan

sonra nə kimi hərəkətlər edə biləcəyi diqqət yetirilməli olan məsələlər təhlil edilməklə, adekvat tədbirlər planlaşdırılır. Görüləcək tədbirlər dedikdə, vəzifəli şəxs tərəfindən rüşvəti qəbul etdiyi təqdirdə cinayət başında yaxalanması və ya qəbul etdiyi rüşvətin (pulun, əşyanın) digər hər hansı bir şəxslərə ötürülməsinin kənardan izlənməsi və son nəticədə qəbul edilmiş rüşvətin predmetinin yerinin müəyyən edilməsi və müvafiq qaydada götürülməsi başa düşülməlidir.

Öyrənilmiş cinayət işlərinin materialları və anketləşdirmənin nəticələri əsasında söyləmək olar ki, aşağıdakı istiqamətlər üzrə korrupsiya ilə bağlı cinayətlərin aşkar olunması və açılması üzrə əməliyyat və istintaq orqanlarının işinin optimallaşdırılması üzrə böyük imkanlar və ehtiyatlar vardır:

1. əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin nəticələrindən istifadənin sadələşdirilmiş qaydaları və bu qaydaların CPM-də, habelə «ƏAF haqqında» Qanunda dəqiq tənzimlənməsi;

2. bütün informasiya mənbələrindən, o cümlədən kütləvi informasiya vasitələrindən, internetdən və ictimaiyyətin köməyindən maksimal istifadə edilməsi;

3. müstəntiqlərin və əməliyyat işçilərinin peşə hazırlığı səviyyələrinin yüksəldilməsi, onlar tərəfindən təcrübə bacarıq və vərdişlərin əldə edilməsi üzrə effektiv sistemin yaradılması;

4. hüquq-mühafizə orqanlarının əməliyyat və istintaq bölmələrinin, habelə müxtəlif idarələrin əməliyyat xidmətləri arasında əməkdaşlığın və qarşılıqlı fəaliyyətin müxtəlif formalarının inkişaf etdirilməsi;

5. keçirilən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin genişləndirilməsi və cinayət prosesində əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticələrindən maksimal istifadə yolu ilə əməliyyat bölmələri tərəfindən korrupsiya faktlarının öz təşəbbüsü ilə axtarışının fəallaşdırılması;

6. rüşvətخورluq və ələ alma faktlarının sənədləşdirilməsi üzrə zəruri metodikaların işlənilib hazırlanması.

Bu növ cinayətlərin aşkar edilməsi üzrə keçirilən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədilə sənədləşdirmə üç əsas istiqamətdə həyata keçirilməlidir:

- şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərin cinayət əməllərindən xəbərdar olan və ifadə verə bilən (vermək istəyən) şəxslərin müəyyən edilməsi;

- cinayətlərin törədilməsi zamanı istifadə edilən və maddi sübut kimi qəbul edilə bilən predmetlərin və sənədlərin aşkar edilməsi;

- şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərin cinayət əməllərinin və onların kriminal əlaqələrinin qeydə alınması.

Əməliyyat ekspənrimenti bir sıra əlamətlərlə səciyyələnir. Birincisi, onun keçirilməsinin məqsədi gerçəkliyin hadisələrinin öyrənilməsi (obyektin hərəkətlərinin, onun şəxsiyyətinin), onun haqqında yeni, o

cümlədən ifşaedici xarakterli məlumatların alınmasıdır. İkincisi, fəaliyyətinə heç bir müdaxilə etmədən müşahidə olunan hadisənin (öyrənilən obyektin) təbii (o cümlədən, süni) davranışının təmin. Üçüncüsü, öyrənilən obyekt tərəfindən fəallıq gözlənilir (fəallıq olmaya da bilər, bu halda eksperiment «mənfi» nəticə verir). Dördüncüsü, öyrənilən hadisə (obyektin fəaliyyəti) dəqiq nəzərə alınır və nəzarət edilir (bununla da eksperiment müşahidədən fərqlənir, çünki müşahidə zamanı nəzarət yoxdur). Beşincisi, öyrənilən obyekt onun davranışının müşahidə olunması və nəzarət edilməsi faktı haqqında məlumatı olmur.

Prosessual qanunvericilikdə əməliyyat eksperimentinə anlayış verilməmişdir. Ədəbiyyatda mövcud fikirləri nəzərə almaqla, ona aşağıdakı anlayışın verilməsini təklif edirik: əməliyyat eksperimenti – cinayətkar fəaliyyət haqqında məlumatların əldə edilməsi məqsədilə cinayət törətmiş şəxsin davranışı və onun tərəfindən cinayət əməllərinin törədilməsinə istər davranışın təbii şəraitlərində, istərsə də onun tərəfindən təşəbbüs edilən hərəkətlər üzrə qeyri-təbii şəraitlərin təkrarlanması ilə qeyri-aşkar müşahidə əsasında həyata keçirilən əməliyyat-axtarış tədbiridir.

Əməliyyat eksperimentinin keçirilməsinin ümumi məqsədlərinə aşağıdakıları misal göstərmək olar: korrupsiya faktlarının aşkar edilməsi və konkret rüşvətخورların (onların rolunun) müəyyən olunması; onların cinayətkar fəaliyyətinin qarşısının alınması; cinayət işi üzrə istintaqda və sübutetmə prosesində istifadə edilməsi mümkün olan yeni məlumatların alınması.

Rüşvətخورluq faktlarının sübutetmə prosesi üçün əhəmiyyət kəsb edən əməliyyat eksperimentinin keçirilməsinin bilavasitə məqsədlərinə aşağıdakıları göstərmək olar:

1. əməliyyat yolu ilə cinayəti hazırlayan, törədən və ya artıq törətmiş şəxslər haqqında məlumatların yoxlanılması;
2. cinayətkar nəticələrin qarşısının alınması məqsədilə şəxslərin cinayətkar fəaliyyəti üzərində nəzarətin müəyyən olunması;
3. cinayət törətmiş şəxsin tutulması və onun cinayətkar fəaliyyətinin qarşısının alınması;
4. cinayət və onu hazırlayan, törədən və ya törətmiş, xüsusi halda konkret adamlar arasında rüşvət predmetinin verilməsi və alınması faktı haqqında texniki cəhətdən qeydə alınmış məlumatların əldə edilməsi;
5. əməliyyat eksperimentinin keçirilməsində iştirak edən adamların yaddaşında cinayət hadisələrinin və əməliyyat hərəkətlərinin bilavasitə (vasitəsiz) və ya vasitəli əks etdirilməsi;
6. rüşvət predmetinin ilkin eyniləşdirilməsi və sonradan eyniliyin müəyyən olunması.

Hesab edirik ki, əməliyyat bölmələrinə aidiyyətdə əməliyyat eksperimenti üç mərhələli proses kimi müəyyən edilə bilər:

1. hazırlıq – təşkilati mərhələ;

2. qeyd edilən – izyaranma (passiv nəzarət – qeydə alma) mərhələsi;
3. fəal müdaxilə mərhələsi.

Əməliyyat eksperimentinin qeyd olunan ardıcılıqla təşkili belə tədbirlərin tətbiqində yüksək səmərəliliyə nail olmağa imkan verir.

NƏTİCƏ

Korrupsiya bəşəriyyəti narahat edən böyük problemlərdən biridir. Bunu nəzərə alaraq mühazirədə korrupsiya xarakterli cinayətlərin araşdırılmasının metodiki əsasları əsasən açıqlanmışdır.

Mühazirənin 1-ci sualında korrupsiya xarakterli təzahürlərin cinayət-hüquqi və kriminalistik aspektlərinə toxunulmuşdur. Bu növ cinayətlərin kriminalistik xarakteristikasının xüsusiyyətlərini açıqlayarkən onların kriminalistik xarakteristikasının əsas elementləri, istintaqının təşkilinin xüsusiyyətləri, müəyyən edilməli hallar və digər məsələlər ətraflı şərh olunmuşdur.

Mühazirənin 2-ci sualı «Korrupsiya cinayətlərinə dair işlər üzrə tipik istintaq şəraitləri, fərziyyələr və istintaqın planlaşdırılması »ndan bəhs edir. Bu sualda korrupsiya cinayətləri üzrə fərziyyələrin qurulması və yoxlanılmasının xüsusiyyətləri, yaranan tipik istintaq şəraitləri və onlara müvafiq keçirilən istintaq hərəkətləri və əməliyyat-axtariş tədbirləri və digər aspektlər təcrübi misallar əsasında açıqlanmışdır.

Mühazirənin 3-cü sualı « Korrupsiya cinayətlərinin araşdırılmasında əməliyyat-axtariş tədbirlərindən istifadənin prosessual əsasları və taktiki xüsusiyyətləri» ndən bəhs edilir. Həmin sualda korrupsiya xarakterli cinayətlərin araşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən əməliyyat axtariş tədbirlərinin prosessual və taktiki baxımdan mahiyyəti açıqlanmış və onların nəticələrindən istifadə edilməsinin vacibliyi qeyd olunmuşdur